

Lorestan University

The Influence of Political Elite Culture on the Decision Making Process in Iran's Nuclear Case during the Administrations of Justice Oriented (Ahmadinejad) and Moderation-Oriented (Rouhani) Presidents

Ehsan Yousefi¹ , Mohammad Tohidfam² and Kayhan Barzegar³

1. Department of Political Science and International Relations, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Email: Ehsan.Yousefi3369@iau.ac.ir
2. Corresponding Author, Department of Political Science - Political Thought and Iranian Issues, CT.C, Tehran, Iran.
Email: Moh.tohidfam@iauctb.ac.ir
3. Department of Political Science and International Relations, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Email: k-barzegar@srbiau.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 24 August 2025
Received in revised form 26 November 2025
Accepted 06 December 2025
Available online 22 December 2025

Keywords:

Political Elite Culture,
Discourse Analysis,
Decision Making,
Nuclear File,
Foreign Relations

ABSTRACT

Objective: To examine the influence of the political culture of elites during the Conservative (Osoul-garayi) and Moderate (Etedal) administrations on the evolution of Iran's nuclear file, and to address the question of how the type of political culture among elites in each period shaped the country's nuclear policymaking.

Method: The study employs an analytical descriptive approach. By analyzing the dominant political discourses of the Conservative and Moderate periods, it investigates how the political culture of elites affected nuclear decision-making. The article's hypothesis is based on comparing patterns of foreign policy behavior and nuclear approaches across the two administrations.

Results: The findings indicate that Iran's nuclear approach during the Conservative period was grounded in confrontation, resistance, and challenging the international order. By contrast, the Moderate period focused on the rapid resolution of the nuclear issue, the restoration of damaged foreign relations, and the swift attainment of economic and political benefits. The study further shows that in both periods, the nuclear file was shaped by the deep-rooted and historically embedded political culture of Iranian elites, which has been intertwined with the overarching discourse of the Islamic Revolution.

Conclusion: Iran's nuclear file has been significantly influenced by the political culture of elites, and discursive differences between the Conservative and Moderate periods produced two distinct approaches to managing it. Overall, the historical political culture of elites, combined with the hegemonic discourse of the Revolution, has directed and shaped the main orientations of Iran's nuclear policy across different periods.

Cite this article: Yousefi, E., Tohidfam, M. & Barzegar, K. (2026). The Influence of Political Elite Culture on the Decision Making Process in Iran's Nuclear Case during the Administrations of Justice Oriented (Ahmadinejad) and Moderation-Oriented (Rouhani) Presidents. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (8), 1-24. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2086862.1686>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2086862.1686>

Introduction

The utilization of nuclear energy offers significant economic, environmental, political, and technological advantages that motivate any political actor to pursue the process of acquiring it. In the contemporary world, energy constitutes a strategic factor, and most countries approach the issue of energy from this very perspective. In the context of the global energy crisis resulting from rising energy prices, instability in oil and gas markets, and an unprecedented surge in energy demand states have engaged in intense competition to secure the energy resources necessary for preserving their security and national interests.

Regardless of the broad benefits of nuclear technology, ignoring this source of energy would be considered a strategic mistake. With this understanding, Iran's political establishment publicly announced its efforts to develop peaceful nuclear energy in the early 2000s. Since then, all governments, cabinets, and indeed the entire political system as well as the daily lives of Iranians have become fundamentally intertwined with the nuclear file, its associated negotiations, and the sanctions imposed in relation to it. This issue may be regarded as the most consequential national concern of at least the past fifty years, one whose final outcome remains uncertain. Within this framework, examining the influence of the political culture of elites on the decision-making process regarding the nuclear issue particularly during the administrations shaped by the discourses of Justice Orientation (Ahmadinejad) and Moderation (Rouhani) can provide a practical perspective on this enduring challenge in Iran's foreign policy. The present article seeks to answer the following question: What impact did political elites and their political culture during the Conservative and Moderate periods have on the trajectory of Iran's nuclear developments?

Method

The study employs an analytical descriptive approach. By analyzing the dominant political discourses of the Conservative and Moderate periods, it investigates how the political culture of elites affected nuclear decision-making. The article's hypothesis is based on comparing patterns of foreign policy behavior and nuclear approaches across the two administrations.

Results

The findings indicate that Iran's nuclear approach during the Conservative period was grounded in confrontation, resistance, and challenging the international order. By contrast, the Moderate period focused on the rapid resolution of the nuclear issue, the restoration of damaged foreign relations, and the swift attainment of economic and political benefits. The study further shows that in both periods, the nuclear file was shaped by the deep-rooted and historically embedded political culture of Iranian elites, which has been intertwined with the overarching discourse of the Islamic Revolution.

Conclusion

This article examines the evolution of two discourses in Iran's foreign policy. During the principlist period associated with Ahmadinejad's administration, the nuclear program emerged as the dominant foreign policy discourse, with concepts such as resistance, progress, and the "inalienable nuclear right" serving as its central semantic pillars. This discourse became hegemonic through a combination of religious, justice oriented, nationalist, and progress-driven elements. However, factors such as international sanctions, economic pressures, and managerial challenges created internal contradictions that ultimately weakened this discourse.

In the subsequent period, the Eleventh Administration introduced the discourse of moderation, which, from the perspective of its architects, aimed to inaugurate a new phase of interactive diplomacy and reduce misunderstandings. This discourse emphasized cost benefit analysis, rationality in foreign policy, and balancing realism with idealism, with the stated goal of reducing costs while maximizing national interests in the international arena.

In evaluating the political culture associated with these two periods, the text notes that attempts by some figures during the principlist era to construct a new discourse failed due to the absence of a social base and reliance on established power structures. Overall, the principlist discourse is assessed as contributing to the stagnation or intensification of the nuclear crisis, whereas the discourse of moderation is depicted as moving toward de escalation.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای دوره ریاست جمهوری عدالت‌گرایی (احمدی‌نژاد) و اعتدال‌گرایی (روحانی)

احسان یوسفی^۱، محمد توحیدفام^۲، کیهان برزگر^۳

۱. گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Ehsan.Yousefi3369@iau.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، گروه علوم سیاسی - اندیشه سیاسی و مسائل ایران، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. رایانامه: Tohidfam@iau.ac.ir

۳. گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: k-barzegar@srbiau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: بررسی تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان در دو دوره اصول‌گرایی و اعتدال بر روند تحولات پرونده هسته‌ای ایران و پاسخ به این پرسش که نوع فرهنگ سیاسی نخبگان در هر دوره چه نقشی در سیاست‌گذاری هسته‌ای کشور ایفا کرده است.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱	روش پژوهش: پژوهش با رویکرد تحلیلی - توصیفی انجام شده و با تکیه بر بررسی گفتمان‌های سیاسی دو دوره اصول‌گرایی و اعتدال، تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر تصمیم‌سازی هسته‌ای تحلیل شده است. فرضیه مقاله بر مقایسه رفتار سیاست خارجی و رویکرد هسته‌ای در این دو دوره استوار است.
کلیدواژه‌ها: فرهنگ سیاسی نخبگان، تحلیل گفتمان، تصمیم‌گیری، پرونده هسته‌ای، روابط خارجی	یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که رویکرد هسته‌ای ایران در دوره اصول‌گرایی بر تقابل، مقاومت و به چالش کشیدن نظم بین‌الملل استوار بود، در حالی که دوره اعتدال بر حل‌وفصل فوری پرونده، بازسازی روابط خارجی آسیب‌دیده و بهره‌گیری سریع از منافع اقتصادی و سیاسی تمرکز داشت. همچنین پژوهش نشان می‌دهد که پرونده هسته‌ای در هر دو دوره زیر نفوذ فرهنگ سیاسی ریشه‌دار و تاریخی نخبگان ایرانی بوده است که با گفتمان کلان انقلاب اسلامی پیوند خورده است.
	نتیجه‌گیری: پرونده هسته‌ای ایران از فرهنگ سیاسی نخبگان تأثیر پذیرفته و تفاوت‌های گفتمانی میان اصول‌گرایی و اعتدال به شکل‌گیری دو رویکرد متفاوت در مدیریت آن انجامیده است. در مجموع، فرهنگ سیاسی تاریخی نخبگان همراه با هژمونی گفتمان انقلاب، جهت‌گیری‌های اصلی سیاست هسته‌ای ایران را در دوره‌های مختلف تعیین و هدایت کرده است.

استناد: یوسفی، احسان؛ توحیدفام، محمد و برزگر، کیهان. (۱۴۰۴). تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای دوره ریاست جمهوری، عدالت‌گرایی (احمدی‌نژاد) و اعتدال‌گرایی (روحانی). *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۸) ۴، ۲۴-۱.

<https://doi.org/10.22034/api.2026.2086862.1686>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2086862.1686>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

بهره‌گیری از انرژی هسته‌ای از مزایایی در ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی و سیاسی و فناوری برخوردار است که هر بازیگر سیاسی‌ای را به پیگیری فرآیند دستیابی بدان ترغیب می‌کند. انرژی در جهان امروز یک عامل راهبردی است و اغلب کشورهای جهان از همین دریچه به مقوله انرژی می‌نگرند. با توجه به بحران انرژی جهانی ناشی از افزایش بهای انرژی و بی‌ثباتی در بازار نفت و گاز، افزایش بی‌سابقه تقاضا برای انرژی باعث شده است که کشورها برای حفظ امنیت و منابع خود رقابت گسترده‌ای برای تامین انرژی مورد نیاز خود داشته باشند.

صرف‌نظر از فواید گسترده فناوری هسته‌ای، چشم‌پوشی از این انرژی، خطایی راهبردی به حساب می‌آید. با چنین نگاهی است که دستگاه سیاسی ایران تلاش‌هایش را برای دستیابی به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای از ابتدای دهه ۱۳۸۰ به‌طور علنی به جهانیان اعلام نمود. از همان زمان به بعد که تمام دولت‌ها و کابینه‌ها و حتی تمام حاکمیت سیاسی و زندگی ایرانیان به‌طور بنیادین با پرونده هسته‌ای و مذاکرات پیرامون آن و تحریم‌های مرتبط با آن پیوند گریزناپذیر یافت. این پرونده را می‌توان مهم‌ترین مسئله کشور در طول دست‌کم پنجاه سال اخیر دانست که هنوز سرانجام آن مشخص نیست. در این چارچوب است که پرداختن به موضوع تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری در مورد پرونده هسته‌ای بویژه در طی دوره‌های حاکمیت گفتمان عدالت‌گرایی (احمدی‌نژاد) و اعتدال‌گرایی (روحانی) می‌تواند چشم‌اندازی کاربردی از این معضل حل‌ناشده سیاست خارجی ایران به دست بدهد. مقاله حاضر در صدد پاسخگویی به این سوال می‌باشد که؛ نخبگان سیاسی و فرهنگ سیاسی آنان در دوره‌های اصول‌گرایی و اعتدال چه تأثیری بر روند تحولات پرونده هسته‌ای ایران بر جای گذاشتند؟

ادبیات تحقیق

محمد حسن شیخ الاسلامی (۱۳۹۶)، در کتاب «دیپلماسی عمومی» در ارتباط با نقش نخبگان اینگونه بیان نظر نمودند که موضوع اصلی دیپلماسی عمومی در جهان تنها برقراری ارتباط بین دیپلمات‌های کشورها نبوده است، بلکه از سطح ارتباط میان دست‌اندرکاران حوزه سیاست خارجی فراتر رفته و محدوده عمومی تری یافته است. در وهله اول دیپلمات‌ها در اجرای آنچه که دیپلماسی عمومی خوانده می‌شد به سراغ نخبگان جامعه محل ماموریتشان رفتند. این نخبگان از میان هنرپیشگان معروف، ورزشکاران برجسته، دانشجویان و اساتید عالی رتبه دانشگاه‌ها، روزنامه‌نگاران حرفه‌ای و شناخته شده، انتخاب شدند. بر اساس یکی از اصول دیپلماسی عمومی نخبگان به دلیل تأثیر عمیق و پایداری که بر بدنه جوامع انسانی دارند مورد توجه قرار می‌گیرند تا از طریق آنها بتوانند در جوامع هدف جریان سازی لازم را برای تامین منافع ملی کشور متبوع خود بوجود آورند.

«هویت و سیاست هسته‌ای در جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۰) عنوان کتابی است که الهام رسولی ثانی آبادی به رشته تحریر درآورده است. نویسنده در این کتاب طی مقالاتی به بررسی و واکاوی نحوه سیاست‌گذاری هسته‌ای و اصول سیاست خارجی کشور در این زمینه می‌پردازد. بررسی سیاست جمهوری اسلامی ایران در حوزه هسته‌ای، ایجاد بازدارندگی منطقه‌ای و سازش‌ناپذیری در سیاست هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، هویت نظام جمهوری اسلامی ایران و سازش‌ناپذیری در سیاست هسته‌ای، بررسی مبانی هویتی نظام جمهوری اسلامی ایران در سطح داخلی، چگونگی شکل‌گیری سیاست هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران از منظر هویت این نظام و مبانی معنایی قوام‌دهنده به آن، عناوین مقالات این اثر را تشکیل می‌دهند. این کتاب از بعدی سازه‌انگارانه و با نگاهی هویتی پرونده هسته‌ای را بررسی می‌کند و نقطه اشتراکی در زمینه نظری با اثر حاضر ندارد.

پیروز هاشم پور (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان «تأثیر دیپلماسی فرهنگی نخبگان در پیشبرد برنامه هسته‌ای ایران (مطالعه موردی دیپلماسی دکتر ظریف)» به دنبال پاسخ به این سوال است که دیپلماسی فرهنگی نخبگان چگونه نقشی در به نتیجه رساندن برنامه هسته‌ای ایران دارد. وی ضمن بررسی مفاهیم دیپلماسی فرهنگی، نخبگان و تشریح برنامه هسته‌ای

جمهوری اسلامی به این نتیجه می‌رسد که نخبگان سیاسی در جریان پرونده ای هسته‌ای از آغاز تا به امروز هر کدام تاکتیک‌ها و روش‌های منحصر بفرد خود را داشته‌اند که در این میان دکتر ظریف با دارا بودن تحصیلات تخصصی و سابقه کار و تجربه بالا در مسائل بین‌المللی چون نمایندگی ایران در سازمان ملل و آشنایی با فنون مذاکره توانست به خوبی زمینه تعامل سازنده با جهان را فراهم سازد و زمینه حل دیپلماتیک پرونده هسته‌ای را میسر سازد. این مقاله به رغم بدیع بودن و شیوه‌های مفصل‌بندی، صرفاً به بررسی یک دوره خاص و یک شخص خاص (دکتر ظریف) پرداخته و مطالعه ای جامع میان نخبگان و گفتمان‌های مورد نظر در این رساله ندارد.

محمد مهدی انصاری (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان «بررسی نقش نخبگان سیاسی در تدوین مدل مطلوب سیاست‌ورزی در جمهوری اسلامی ایران» به بررسی وضعیت سیاست‌ورزی نخبگان و رجال سیاسی و مذهبی کشور می‌پردازد و ضمن مرور مباحث نظری و تاریخی رقابت‌های سیاسی در ایران قدیم و معاصر، تلاش می‌کند مدلی مطلوب برای تکاپوی سیاسی نخبگان سیاسی و اصول سیاست‌ورزی آنان که در طراز نظام دینی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ارائه دهد. وی در جمع‌بندی و ارزیابی خود به این نتیجه می‌رسد که در نظام جمهوری اسلامی ایران از جنبه‌های نظری و داشتن الگوها، پشتوانه‌های فکری غنی و پرباری برای سیاست‌مداران و کنشگران عرصه سیاست وجود دارد و شایسته است که نخبگان سیاسی با صداقت و تحمل‌پذیری بیشتر و الگو گرفتن از این پشتوانه‌های غنی، خود را برای رقابت‌های سیاسی در نظام اسلامی منطبق سازند. هر چند این مقاله به خوبی به نقش اثرگذار نخبگان سیاسی در تصمیم‌سازی‌ها در نظام جمهوری اسلامی پرداخته اما صرفاً بحثی کلی در این زمینه را شامل می‌شود و ورودی به مباحث هسته‌ای ندارد.

یوسف ترابی و عبدالرضا فاضلی (۱۳۹۱) در مقاله خود تحت عنوان «تعارض نخبگان سیاسی و راهبردهای مدیریت آن» به نقش موثر نخبگان سیاسی در تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشورها پرداخته و تحقق نقش مثبت آنان را تا حدود زیادی در گرو انسجام فکری و اجماع نظر کلان آنها در عرصه‌های نظری و اجرایی می‌دانند. نویسندگان ضمن اشاره به اهمیت مضاعف این امر در نظام جمهوری اسلامی، بر این باورند که بروز و ظهور تعارض در میان نخبگان سیاسی و روسای قوای سه‌گانه از مهم‌ترین مسائل نظام سیاسی است که آثار عمده ای چون تضعیف کشور و هدر رفتن توانایی‌ها، استعدادهای و سرمایه‌های ملی را به دنبال دارد. این اثر بحثی در خصوص پرونده هسته‌ای را شامل نمی‌شود.

مهدی سلطانی گرد فرامرزی و اکبر اشرفی (۱۳۹۷) در مقاله خود تحت عنوان «مقایسه گفتمان هسته‌ای در سیاست خارجی دولت نهم و دهم با گفتمان انقلاب اسلامی» با بهره‌گیری از نظریه تحلیل لاکلاو و موف به ارائه مفصل‌بندی گفتمان هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد و نحوه هم‌مونیک شدن آن می‌پردازند. نویسندگان این مقاله بر این باورند که دولت اصولگرای احمدی‌نژاد، گفتمان هسته‌ای را با دال مرکزی حق مسلم ملت ایران و با دال‌های پیرامونی همچون فناوری بومی، مقاومت، پیشرفت اقتصادی، عدالت و استقلال مفصل‌بندی کرد و حاصل این گفتمان پیشرفت‌های سریع فناوری هسته‌ای در کشور و البته در کنار آن تحریم‌های گسترده بین‌المللی و یک جانبه بود. گفتمانی که به زعم نویسندگان، همسو با سیاست‌های کلان نظام بوده و نقش موثری در پیشبرد سیاست‌های کلان نظام در دهه نود داشت. هر چند این مقاله در بخش‌هایی اندک دارای اشتراکاتی با پژوهش حاضر است اما ضرورت انجام تحقیق را از بین نمی‌برد.

محسن زمانی و صادق زیباکلام (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان «مفهوم تعادل در سیستم سیاسی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی عملکرد پسا برجامی» به بررسی ساختار تصمیم‌گیری سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و این سوال را مطرح می‌کنند که آیا در ساختاری سیاسی به نام جمهوری اسلامی ایران، تعادل سیاسی و اجماع نظری بین نهادهای قدرت در موضوعات کلان در حوزه سیاست‌گذاری خارجی وجود دارد؟ نویسندگان معتقدند جمهوری اسلامی ایران از عدم تعادل سیاسی و اجماع نظر نهادهای قدرت بر سر موضوعات کلان سیاست‌گذاری خارجی مثلاً انتخاب نوع راهبرد امنیت ملی در فضای پسا برجام رنج می‌برد. پرداختن مقاله به بحث عدم اجماع نظر در سیاست‌گذاری‌های کلان در ساختار جمهوری اسلامی ایران یکی از نقاط قوت آن است که این رساله نیز به آن اشاره دارد اما روند و نوع بررسی آن تفاوت بارز و آشکاری با پژوهش حاضر دارد.

با توجه به آنچه که در مطرح مسئله و اهمیت مسئله پژوهش حاضر بدانها اشاره شد، به نظر می‌رسد که درباره‌ی علل و عوامل مؤثر بر وضعیت پرونده هسته‌ای ایران در طول تقریباً دو دهه، به عنوان یکی از عوامل مستقیماً مؤثر بر وضعیت توسعه ایران، کمتر بر ابعاد فرهنگی و تعیین‌کنندگی‌ها گفتمانی به صورت یک چشم‌انداز تاریخی نسبتاً جامع تأکید شده است. بیشتر مطالعات این حوزه از چشم‌انداز موقت مقاطع مختلف تاریخی و حداکثر از منظر جایگزینی‌های نخبگان سیاسی و ایده‌ها و اقدامات آنان در سیاست خارجی و پرونده هسته‌ای به بررسی پرونده هسته‌ای دست زده‌اند و از چشم‌انداز بلندمدت تاریخی غفلت شده است.

مبانی نظری: تحلیل گفتمان

با توجه به این که پژوهش حاضر در چارچوب تحلیل گفتمان به بررسی تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای پرداخته است؛ در ادامه به مطالعه دیدگاه تحلیل گفتمان، فرهنگ سیاسی و گفتمان در سیاست خارجی پرداخته می‌شود. تحلیل گفتمان تلاشی برای تئوریزه کردن آموزه‌های نوین در حوزه علوم سیاسی و اجتماعی است (تاجیک، ۱۳۷۷: ۱۰). گفتمان را می‌توان کلیتی ساماندهی شده بزرگتر از جمله تلقی کرد که مفاهیم درون آن به شکل مشخص باهم مفصل‌بندی و مرتبط شده‌اند (منوچهری، ۱۳۹۰: ۱۰۴). مفصل‌بندی نیز عبارت از گردآوری عناصر مختلف و ترکیب آنها در هویتی نو است (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۶۳). برداشتی که لاکلا و موف از گفتمان دارند، مؤید خصوصیت رابطه هویت است (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۶۲). هسته مرکزی منظومه گفتمانی را دال مرکزی تشکیل می‌دهد. دال مرکزی نشانه‌ای است که سایر نشانه‌ها حول آن نظم می‌گیرند. مفاهیمی که در یک گفتمان مفصل‌بندی می‌شوند حول یک مفهوم یا دال مرکزی شکل پیدا می‌کنند. دال مرکزی به حالتی اشاره دارد که در آن معنای نشانه به حالت انجماد درآمده است؛ ولی دال شناور به حالتی دلالت می‌کند که نشانه در میدان مبارزه گفتمان‌های متفاوت برای تثبیت معنا شناور و معلق است (منوچهری، ۱۳۹۰: ۱۰۸). از این منظر، دال‌های شناور نشانه‌هایی هستند که گفتمان‌های مختلف تلاش می‌کنند تا به شیوه خاص خود به آنها معنا ببخشند (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۲: ۲۸).

روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش کیفی و مبتنی بر رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی است. در این مطالعه، با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اسناد رسمی، سخنرانی‌ها، مواضع اعلامی نخبگان سیاسی، متون سیاست خارجی و آثار پژوهشی مرتبط، داده‌های لازم گردآوری شده و سپس با تکیه بر مفاهیم فرهنگ سیاسی و نظریه‌های تحلیل گفتمان، مفصل‌بندی‌های گفتمانی دو دوره مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهش با رویکردی تطبیقی، شاخص‌های فرهنگ سیاسی نخبگان را در دوره‌های عدالت‌گرایی (احمدی‌نژاد) و اعتدال‌گرایی (روحانی) استخراج و تحلیل کرده و از طریق مقایسه کیفی، تأثیر این الگوهای گفتمانی را بر نحوه مدیریت و تحول پرونده هسته‌ای تبیین می‌کند.

فرهنگ سیاسی و گفتمان در سیاست خارجی

بر اساس الگوی تحلیل گفتمان شاخص‌ها و عناصر و مؤلفه‌های تأثیرگذار فرهنگ سیاسی بر سیاست خارجی، در اینجا به‌طور خاص بر پرونده هسته‌ای، در دوره‌های مختلف با تغییرات مختلف بنیادین یا غیربنیادین مواجه می‌شود. بنابراین، در اینجا نقش بنیادین و احیاناً یک‌طرفه فرهنگ و فرهنگ سیاسی در تحلیل مسیر پرونده هسته‌ای و کلان سیاست خارجی به کنار می‌رود و تنوعات گفتمانی به جای آن می‌نشیند. از یک طرف می‌شود فرهنگ سیاسی را در ارتباط با مفرد نخبگان با گروه‌های نخبگان سیاسی مؤثر در مسیر پرونده هسته‌ای مورد تفسیر و تحلیل قرار داد و از سوی دیگر نیز می‌توان تحولات رخ داده در مسیر پرونده هسته‌ای را بر ساختار و روابط قدرت در هر دوره تاریخی مشاهده کرد؛ یعنی تغییر و تحول در گفتمان

فرهنگ سیاسی رسمی، یا دست‌کم عناصر جدید فرهنگ سیاسی نظام سیاسی را می‌توان در محیط کلان نظم و روابط قدرت و سیاست و حکومت و همین‌طور در محیط اجتماعی ملاحظه کرد.^۱

بر مبنای نظریه گفتمان، فرهنگ سیاسی از ثبات و پایداری برخوردار نیست و از آنجایی که ساختار و کارگزار تغییر می‌یابد، بنابراین فرهنگ سیاسی نیز می‌بایست چنین تحولاتی را در درون خود بازآفرینی نماید. «فوکو» بر این اعتقاد بود که سوژه‌ها همواره در وضعیت مطیع‌شده قرار می‌گیرند» (نقیب‌زاده، ۱۳۸۰: ۲۹-۳۳). بدین ترتیب، فرهنگ از ماهیت وجودی مستقل بر مبنای موجودیت مستقل و یگانه سوژه‌ها و کنشگران و نخبگان سیاست‌ خارجی، و بازیگران پرونده هسته‌ای، برخوردار نیست و به‌صورت تابعی از قالب‌های قدرت سیاسی و اجتماعی چنان نمود پیدا می‌کند که اعمال خاص نخبگان سیاسی از آن ناشی می‌شود. بازیگران و نخبگان مؤثر در پرونده هسته‌ای در چارچوب ساختار قدرت، به نوعی رفتار می‌کنند و تصمیمات و کنش‌های مدنظرشان را طراحی و اجرا می‌کنند که در درون ساختار قدرت موجود تا سرحد ممکن از الگوی بهنجارسازی آن نیز تبعیت کنند. بنابراین، نخبگان و کنشگران مؤثر در فرایند پرونده هسته‌ای ناچارند زیر تأثیر و حتی سلطه بی‌چون و چرای قالب‌های فرهنگی قرار گرفته و سوژه به‌هنگام مدنظر ساختار قدرت ساخته و از این مسیر نیز نتیجه مدنظر ساختار قدرت را در فرایند مذاکرات هسته‌ای به دست بیاورند.

تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای دوره عدالت‌گرایی (احمدی‌نژاد)

برای بررسی تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای دوره عدالت‌گرایی ابتدا لازم است به بررسی این گفتمان پرداخته شود.

گفتمان اصول‌گرایی و نواصول‌گرایی در دولت احمدی‌نژاد

احمدی‌نژاد با پیروزی در انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۴ گفتار تازه‌ای را در موضوع هسته‌ای وارد کرد که در گسست از گفتار هسته‌ای دولت اصلاحات به دنبال محوریت بخشی به موضوع هسته‌ای در عرصه عمل سیاست خارجی بود (Ehteshami & Zweiri, 2008: 99). دولت نهم با طرح گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور اصول و مفاهیمی چون صدور انقلاب استکبارستیزی، حمایت از مستضعفان، حکومت جهانی اسلام را در افق معنایی جدیدی تعریف و تعیین بخشید (دهقانی‌فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۷۰-۷۱).

این گفتمان از خصوصیات روانی و شخصیتی رئیس‌جمهوری در این دوران نیز تغذیه می‌شد که به ناگهان از سطوح پایین اداری به بالاترین رده‌های سیاسی کشور ارتقا یافته بود و هیچ پیشینه و سابقه قابل اتکا و دندان‌گیری در سیاست و حکومت نداشت. این خصوصیات عموماً نشان‌دهنده‌ای ذهنیتی خام، متصلب، جنجال‌ساز، رادیکال، بی‌ثبات، نامطمئن، بی‌بنیاد بود که به هر قیمت به دنبال جلب توجه دیگران در داخل و خارج از مرزهای سیاسی و جغرافیایی بود. این خصوصیات به‌طور افراطی موجب تشدید خصوصیات از فرهنگ سیاسی می‌شد که بی‌اعتمادی و تخریب را در زندگی سیاسی در پی داشت. از جهتی نیز، «حاصل جمع ویژگی‌های شخصیتی، سبک رهبری و مفصل‌بندی دالهای گفتمانی احمدی‌نژاد، نشان می‌دهد که فهم ساختار معنایی گفتمان او از هستی بین‌المللی، فهمی متصلب و نامنعطف از تقابل دائمی دو قطب است؛ بنابراین فرهنگ مسلط بر روابط بین‌الملل، فرهنگ هابزی در رادیکال‌ترین شکل آن است» (حداد، ۱۳۹۴: ۱۰۳). در این نوع فرهنگ، سیاست خارجی تقابلی مناسب‌ترین راهبرد ایران است. البته در طرف مقابل یعنی سطح خارج نیز همین هنجارهای تقابلی از سوی بازیگران نظام بین‌الملل نسبت به ایران به وجود آمد. به این معنا که بازیگران عمده نظام بین‌الملل نیز رویکرد ترکیبی شامل مهار، منزوی‌سازی، تهدید به حمله نظامی و استراتژی آبیژ کردن ایران را با در دستور کار قرار دادن تحریم‌های گسترده

۱. در این پژوهش چون بر صفاً بر پرونده هسته‌ای از بین مسائل سیاسی خارجی متمرکزیم و با تحولات اجتماعی گفتمان‌ها سروکار نداریم، بنابراین تحلیل محیط اجتماعی ساختار و روابط قدرت را کنار می‌گذاریم و صرفاً بر نظم و روابط قدرت موجود در سیاست و حکومت متمرکز می‌شویم.

و تدریجی دنبال کردند (سلطانی نژاد، زهرانی و شاپوری، ۱۳۹۲: ۱۳۸-۱۲۹)؛ زیرا در سیستم خودیار نظام بین الملل ملاحظات سیاسی و امنیتی راهنمای جهت گیری سایرین تلقی می شود و دولتی که قواعد بازی را رعایت نکند در معرض فشار و حتی تلاش برای حذف قرار می گیرد (قنبرلو، ۱۳۸۷: ۳۵۲).

دقایق گفتمان سیاست خارجی اصول گرایی و مفصل بندی عناصر آن

در گفتمان اصول گرایی، مرزهای ایدئولوژیک و عقیدتی جایگزین مرزهای جغرافیایی می شود. عنصر هویت سازی که «خود و دیگران» را تعریف می کند شکل می گیرد. این امر نقطه کانونی و مرکز ثقل روایت اصول گرایی از هویت ملی ایران می شود (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۷۷).

دال مرکزی عدالت گرایی آرمانی

مفصل بندی و معنایابی مفاهیم و عناصر گفتمانی در گفتمان اصول گرایی، حول نقطه کانونی «عدالت» صورت می گیرد. در حقیقت این دال متعالی است که مفصل بندی مفاهیم سیاست خارجی را در گفتمان اصول گرایی از خرده گفتمان های دیگر اسلام گرایی، متمایز می سازد. بنابراین، محور و مبنای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب گفتمان اصول گرایی، عدالت طلبی و عدالت گستری در عرصه بین المللی است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸، الف: ۲۱۰-۲۱۱).
بر مبنای گفتمان عدالت گرایی آرمانی، در دوره ریاست جمهوری احمدی نژاد، ایران به طور مکرر شعار اصلاح مدیریت جهان را در جهت مبارزه با نظام سلطه، در اجلاس سالیانه سازمان ملل مطرح نمود و حتی تلاش کرد در اجلاس اخیر جنبش عدم تعهد در تهران، ذهنیت این جنبش را در راستای اصلاح نظام مدیریتی جهان هدایت کند.

بنیاد گرایی

مهم ترین مشخصه گفتمان نواصول گرایی در سیاست خارجی بنیادگرایی و گرایش به سنت بود. متأثر از این ویژگی ها هستی شناسی بین المللی نخبگان این گفتمان با دوقطبی دیدن هستی، «خود» را رهبر قطب خیر و «دیگری» را رهبر قطب شر می دانستند. به علاوه این گفتمان در تمایز با گفتمان های دیگر، نظم و نظام بین الملل را کاملاً ناعادلانه و غیرقانونی می دانست (Tavana, Rahmani and Eslami, 2014: 85-59). در همین راستا، جمهوری اسلامی موظف بود نقاط مقاومت را در برابر این نظام سلطه بسیج نماید. این وظیفه باعث اولویت و ارجحیت بخشیدن به نقش ملی «عامل ضد استکبار و سلطه» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران شد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۷۹).

باز تعریف روابط خارجی

گفتمان نواصول گرایی بر پایه ارزیابی و استفاده از تجربه شانزده ساله تعامل ایران با غرب به این نتیجه رسید که این نوع سیاست از قدرت کافی برخوردار نیست (Haji-Yousefi, 2010: 10). لذا احمدی نژاد عدم تناسب رفتاری غرب با دولت های قبل از خود را معیار تجدیدنظر در روابط خارجی نهاد و با این تصویر بر ساخته شده از غرب، تجدید نظرطلبی و متوازن سازی روابط با آن را در دستور کار قرار داد که رابطه با شرق و برخی رهبران خاص و پوپولیست چپگرای آمریکای لاتین را از نمودهای بارز آن بود.

ایدئولوژیک گرایی رادیکال

یکی از مهم ترین شاخصه های ایدئولوژیک گرایی رادیکال در سیاست خارجی ایران در دوران اصول گرایی، "مسئولیت گرایی فزاینده" در برابر دنیای اسلام است. در مسئولیت گرایی فزاینده، سیاست خارجی از منافع ملی عبور کرده و آنچه اهمیت پیدا می کند عمل به تکلیف است خواه نتیجه در جهت منافع ملی و خواه در تعارض با منافع ملی باشد.

شاخصه‌هایی چون انکار هولوکاست، حذف اسرائیل از نقشه کره زمین، انعطاف ناپذیری در مذاکرات هسته‌ای، تقابل همه جانبه با اسرائیل و غرب و ایراد سخنانی های تجدید نظر طلبانه در مجامع بین‌المللی و... از مهم‌ترین جلوه‌های مسئولیت‌گرایی فزاینده در سیاست خارجی است (محمدنیا، ۱۳۹۴: ۱۸۳-۱۸۴).

تقابل گرای و تهاجم

سیاست خارجی تعامل‌گرای ضد نظام هژمونیک یا ضد نظام سلطه، محور اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول‌گرایی بوده است (متقی و آزرمی، ۱۳۹۳: ۲). جمهوری اسلامی ایران در دوره اصول‌گرایی تلاش کرد تا هسته مرکزی قدرت های استکباری را در روابط بین‌الملل را به چالش بکشد. استراتژی ضدغربی و ضدآمریکایی ایران در این دوره از بستر هنجاری ضد سلطه نشأت می‌گیرد (Dehghani Firozabadi, 2008:12). بدین منظور، عنصر نگاه به شرق و تلاش برای ایجاد اتحاد استراتژیک با چین و روسیه از سیاست محیطی و بین‌المللی در دسترس در گفتمان اصول‌گرایی جذب شدند که پیش از چنین جایگاهی در روابط خارجی ایران نداشتند. از آنجا که این دو قدرت در زمره اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل متحد قرار دارند، این استراتژی به‌طور مستقیم هدفی را برای تقویت موضع ایران در مذاکرات مربوط به پرونده هسته‌ای نیز دنبال می‌کرد. «احمدی‌نژاد هدف بازیگران عمده نظام بین‌الملل را نه هم زیستی با ایران، بلکه تسلیم آن می‌دانست؛ بنابراین جمهوری اسلامی باید از حالت مسالمت‌جویانه به سیاست تهاجمی روی می‌آورد تا بدین صورت ایران نه در جایگاه متهم که در جایگاه مدعی قرار بگیرد» (اشرفی و قیاسیان، ۱۳۹۲: ۱۹).

بازنمایی پرونده هسته‌ای در گفتمان نواصول‌گرایی

در گفتمان احمدی‌نژاد اصلی‌ترین استراتژی غیریت ساز نه بر مبنای فضای دوقطبی میان دارالاسلام و دارالکفر بود و لذا در راستای این غیریت سازی عناصری همانند تماس با ملت‌ها به جای دولت‌ها، تأمین اهداف فراملی، تنویر، تکلیف‌گرایی و مقابله با ساختار در کانون توجه گفتمان او قرار گرفت (سلیمانی، ۱۳۹۴: ۳۳). متناسب با این دقایق و عناصر طبیعی بود که در پرونده هسته‌ای به‌عنوان بزرگترین نماد مبارزه و حق‌طلبی قطب خیر-خود-چرخشی اساسی صورت گیرد. این چرخش همان نگرش به موضوع هسته‌ای از دریچه امنیت هستی‌شناسانه بود. بنابراین پرونده هسته‌ای به‌عنوان نماد غرور ملی به موضوعی حیثیتی و هویتی تبدیل شد که دست‌کشیدن از آن در تضاد با هویت اسلامی و انقلابی ایران و باعث به خطر افتادن آن می‌شد (دهقانی فیروزآبادی و ذبیحی، ۱۳۹۱: ۹۵).

سیاست‌های اعلامی بی‌باکانه در این دوره و جملاتی مانند این که قطار هسته‌ای ما ترمز ندارد، ایران را به منزله یک هویت ناسازگار با غیر معرفی کرد و به این ترتیب حوزه اصلی بحران به نیت جمهوری اسلامی کشیده شد که درک ساختار از این نیت درکی مبتنی بر میلیتاریسم‌گرایی و خطری برای صلح بود (شهیدی، ۱۳۸۸: ۶۹-۷۲).

در این راستا در نیمه نخست حیات پرونده هسته‌ای، دولت نهم فعالیت خود با جدیت تمام بر حفظ چرخه سوخت و رسیدن ایران به توان هسته‌ای تأکید نمود و تعلیق غنی‌سازی اورانیوم را شکست و به این ترتیب دیپلماسی تهاجمی را در موضوع هسته‌ای در پیش گرفت. پس از بازگشایی تأسیسات یوس اف اصفهان و فک پلمپ از بخش‌های مختلف آن، سه کشور اروپایی مذاکره‌کننده با جمهوری اسلامی پیشنهادهایی را به ایران ارائه دادند که در آن برخلاف تعهدات خود در توافقنامه پاریس، نه تنها حق ایران در خصوص غنی‌سازی را به رسمیت نشناختند بلکه با شرط و شروط فراوان تعهد کردند که تنها برخی از حقوق ایران را به رسمیت می‌شناسند. در طرف مقابل، ایران با آن موافقت نکرد و سرسختانه اعلام نمود که حاضر نیست فعالیت فرآورده‌های اورانیوم در سایت اصفهان را متوقف نماید. با فشار سه کشور اروپایی و آمریکا، البرادعی در فوریه ۲۰۰۶ گزارش پرونده هسته‌ای ایران را به شورای امنیت ارسال کرد. ایران نیز در مقابل با دستور رئیس‌جمهور و بر اساس مصوبه مجلس شورای اسلامی تمام تعلیقات داوطلبانه خود را لغو نمود و در حضور بازرسان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای ازسرگیری غنی‌سازی اورانیوم پلمپ تأسیسات نطنز را شکست.

دال مرکزی مقاومت و تحمیل در پرونده هسته‌ای

تحلیل گفتمان به عنوان یک تحلیل کیفی مسبوق به این نظریه اساسی است که یک معنای کانونی منتشر شده وجود دارد که ما با عوارض و جلوه های گوناگون آن مواجه هستیم. در تحلیل گفتمانی موضوع هسته‌ای نیز باید به دنبال یافتن دال مرکزی باشیم که ابعاد مختلف موضوع هسته‌ای به آن معنای کانونی باز می‌گردند. گفتمان هسته‌ای با مرکزیت دال مقاومت و تحمیل زمینه مشروعیت یابی دیپلماسی هسته‌ای و مقبولیت آن در سطح اجتماعی را فراهم کرد (دهقانی فیروزآبادی و وهاب‌پور، ۱۳۹۲: ۱۹۹).

در این جا مقاومت جنبه‌ای سازنده می‌یابد که تحقق آرمان‌های مدنظر و سیاست خارجی جمهوری اسلامی، از جمله صدور ارزش‌ها و هنجارهای خاص آن، به ایستادگی و پایداری برای تحقق آن متصل می‌شود. این معنا در درونش تمهیدی را نیز بر طرح فکر و روشی در جهت تحمیل منویات خود به «دگر» ها در سیاست خارجی، به ویژه در پرونده هسته‌ای، فراهم می‌آورد؛ چون در موقعیتی که ابرقدرت‌ها در تلاش برای شکستن معنای محوری گفتمان هسته‌ای، یعنی مقاومت، بر می‌آیند، نظام سیاسی و حاملان معنایی و کنش‌گرانش منوطاً بر حفظ امکانات هسته‌ای و معنای انرژی هسته‌ای برای سیاست خارجی ایران پایداری کنند تا حفظ این ابزار را صدور ارزش‌ها و هنجارهای خود به پهنه‌ای جهان تضمین کنند.

عدالت طلبی

عدالت طلبی یکی از عناصر اصلی گفتمان هسته‌ای محسوب می‌شود. اهمیت این دال در جریان پرونده هسته‌ای در این دوره در این سخن احمدی‌نژاد می‌توان دید که «آن‌ها به بهانه مقابله با بمب اتم و مخالفت با ساخت بمب اتم می‌خواستند اراده عزت و روح عدالت طلب و خداجوی ملت ایران را بشکنند. بیش از چهار سال است که ملت ما فریاد می‌زند. ما فقط حق خودمان را می‌خواهیم، ما قانون را می‌خواهیم ما از مسیر صلح‌آمیز منحرف نشده ایم؛ اما آنها گوشه‌پوشان را بسته بودند» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶).

عزت طلبی

گفتمان هسته‌ای جهت تولید معنا پیرامون موضوع هسته‌ای دال «عزت طلبی» را می‌توان پیرامون دال مرکزی «مقاومت و تحمیل» مفصل‌بندی کرد. در گفتمان هسته‌ای «عزت» کشور با ایستادگی بر حق مسلم هسته‌ای و تحمیل خود به عنوان یک کشور دارای توانمندی هسته‌ای گره خورده است. دال عزت طلبی در گفتمان هسته‌ای این معنا را به خود گرفت که دستاوردها و موفقیت های هسته‌ای جلوه ای از عزت ملی ایرانیان است (Naji, 2008: 132). عزت طلبی که ریشه در فرهنگ ایرانی عقاید شیعی و گفتار حضرت امام خمینی داشت (دهقانی فیروزآبادی و وهاب‌پور، ۱۳۹۲: ۱۶۲)، اکنون در جایگاه دالی در گفتمان سیاست خارجی و پرونده هسته‌ای نشانده می‌شد که تلاشی برای ایجاد افقی تازه در معنابخشی به حیات سیاسی نیز بود. این دال، همچنین، جایگاه مقاومت و ایستادگی در مقابل فشارهای دولت‌های غربی و رقبای منطقه‌ای و بین‌المللی را در مقام دال مرکزی تقویت می‌کرد.

دشمنی غرب

دشمنی غرب یکی از دال‌های اصلی گفتمان هسته‌ای به شمار می‌رود باور به دشمنی غرب با جمهوری اسلامی ایران در ذهنیت ملت و دولت ایران دارای ریشه ای تاریخی است (Ramezani, 2007: 10). مبتنی بر دال «دشمنی غرب» در گفتمان هسته‌ای مخالفت غرب با حق مسلم هسته‌ای ملت ایران جلوه ای دیگر از مخالفت تاریخی غرب با پیشرفت ملت ایران و تلاش آنها برای عقب مانده نگاه داشتن ملت ایران است. در گفتمان هسته‌ای، غرب دشمنی تاریخی خود با ملت ایران را این بار به بهانه موضوع هسته‌ای پی گرفته است (دهقانی فیروزآبادی و نوری، ۱۳۹۰: ۲۰۸-۲۱۵).

الگوسازی

این که دست‌یابی جمهوری اسلامی ایران به فناوری هسته‌ای او را به الگویی برای ملت‌های آزاد جهان بدل می‌کند معنایی محوری در گفتمان هسته‌ای دارد دال «الگوسازی بر این معنا دلالت دارد که انتخاب مسیر خوداتکایی و عدم وابستگی به قدرت‌های سلطه‌گر برای به دست آوردن فناوری هسته‌ای ملت ایران را سرمشق و الگویی برای سایر ملت‌ها می‌کند (دهقان فیروزآبادی و نوری، ۱۳۹۰: ۱۷۵). بنابراین در گفتمان هسته‌ای ایستادگی و مقاومت در موضوع هسته‌ای از آن جهت ضرورت است که ایران به عنوان دولتی سرمشق باید در این مسیر پیش‌تاز باشد تا سایر ملت‌ها با پیروی از الگوی ملت ایران جبهه‌ای واحد در برابر نظم ناعادلانه بین‌المللی شکل دهند. در این جا فناوری هسته‌ای افقی برای الگو شدن جمهوری اسلامی در سطح بین‌المللی می‌گشاید اگر ملت ایران بتواند به قله‌های دانش دسترسی پیدا کند، این ظرفیت را دارد که از یک سو الگوی ملت‌های آزاده شود و از سوی دیگر، نقطه اتکای ملت‌های آزاده جهان قرار بگیرد» (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۵).

مذاکره عادلانه

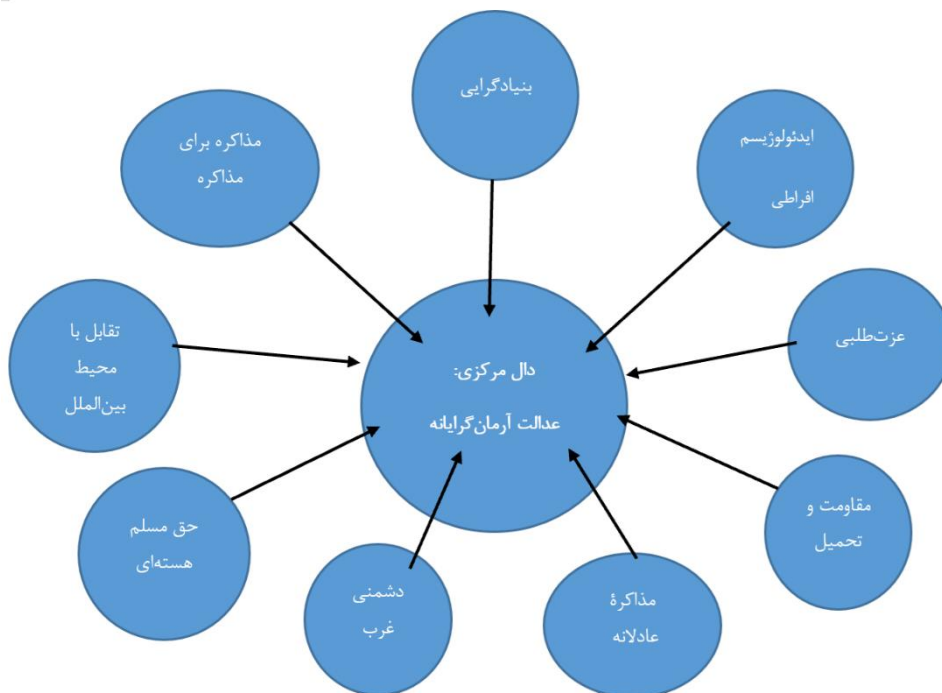
مطابق گفتمان اصول‌گرایی و فرهنگ سیاسی باز تولید شده و ثبات آن، مذاکره در جریان تحولات پرونده هسته‌ای از معنای رایج و پذیرفته شده آن، یعنی چانه‌زنی و بده و بستان سیاسی، تهی می‌شود و به ابزاری برای اثبات حقانیت تمام عیار و پایداری و مقاومت در برابر تمام دیگران تبدیل می‌شود. بنابراین، این در نظر احمدی‌نژاد قطعاً ملت شریف ایران از هر رویکرد قانونمند و عادلانه در جهت گفت و گو و رفع مسائل استقبال می‌کند (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶). در دیپلماسی دولت احمدی‌نژاد مذاکراتی عادلانه دانسته می‌شود که در آن از موضعی برابر و یکسان با ایران مذاکره شود و حق هسته‌ای ملت ایران به رسمیت شناخته شود (Soltannejad & Shaponi, 2013: 121). در گفتمان هسته‌ای مذاکره از ابزاری خنثی به سلاحی ارزشی و ایدئولوژیک بدل می‌شود که معنای خود را نه از منطق نتیجه و چانه‌زنی سیاسی، بلکه از عمل به تکلیف و اثبات حقانیت می‌گیرد.

حق مسلم هسته‌ای

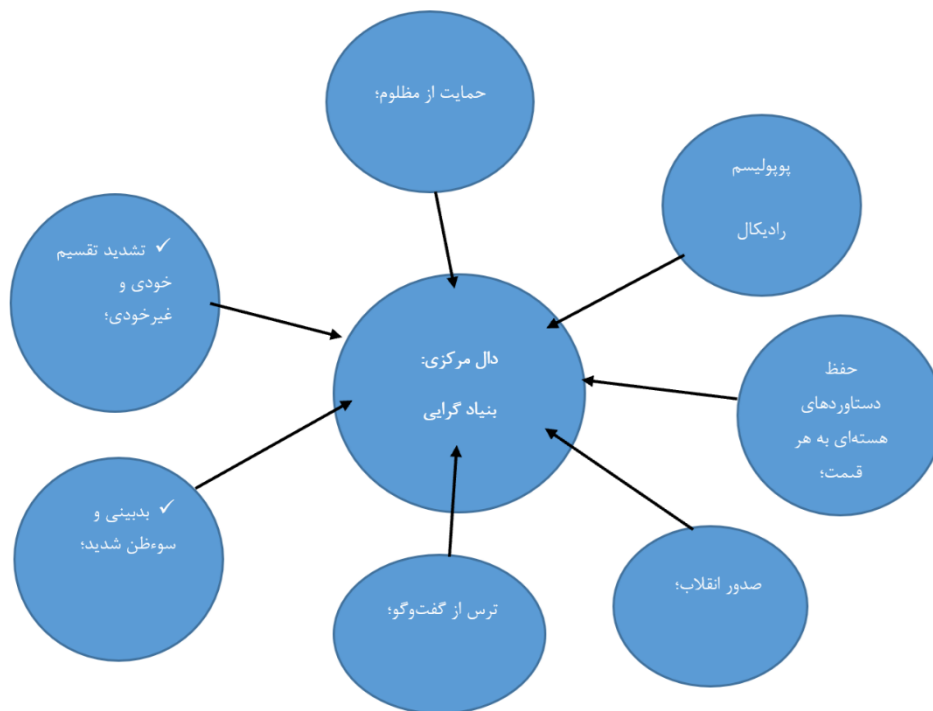
نظام معنایی اصول‌گرایی گفتمان هسته‌ای انرژی هسته‌ای را از موضوعی فنی و سیاسی به حقی مسلم برای ملت ایران و موضوعی حیثیتی و سازش‌ناپذیر بدل می‌کند. در سیاست هسته‌ای احمدی‌نژاد «برخی قدرت‌های انحصار طلب با ایراد فشار سنگین سیاسی به آژانس همه توان تبلیغاتی و دیپلماتیک خود را به کار گرفتند تا بر خلاف مواد روشن اساس‌نامه آژانس ملت ایران را از حقوق مسلم خود محروم کنند و در این راه از تهدید سیاسی تحریم اقتصادی و حتی تهدید نظامی هم فروگذار نکردند» (احمدی‌نژاد، ۲۰۰۷/۹/۳). در این چارچوب، در واقع، پرونده هسته‌ای از موضوعی فنی و ابزاری برای برطرف کردن نیازهای اقتصادی و فنی به پدیده‌ای هویتی و تقدس‌یافته بدل ساخت که با هر نوع سازش در آن پرونده برای حل و فصلش با واکنش‌هایی اضطرابی و مخرب و غریزی برخورد می‌شود.

در نگاهی اجمالی به نظر می‌رسد که چارچوب مفصل‌بندی عناصر گفتمان اصول‌گرایی و نواصول‌گرایی در سیاست خارجی و پیگیری مذاکرات پرونده هسته‌ای و همین‌طور فرهنگ سیاسی آن در این دوره را می‌توان به شکل زیر خلاصه کرد:

شکل ۱. شمای کلی چارچوب مفصل‌بندی عناصر گفتمان سیاسی خارجی اصول‌گرایی و نواصول‌گرایی در پرونده هسته‌ای

شکل ۲. شمای کلی عناصر تشکیل‌دهنده فرهنگ سیاسی برآمده از گفتمان اصول‌گرایی و نواصول‌گرایی در سیاست خارجی و پرونده هسته‌ای

تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر روند تصمیم‌گیری پرونده هسته‌ای دوره اعتدال‌گرایی (روحانی)

آنچه که در این دوره بیش از هر چیزی خودنمایی می‌کرد به منطبق عمل‌گرا و منفعت‌گرایانه در سیاست هسته‌ای دولت موسوم به اعتدال مربوط می‌شود. حسن روحانی در قالب گفتمان تدبیر و امید، بر این باور بود که قطع رابطه با کشورهای دیگر امکان‌پذیر نیست، قطع رابطه نه شدنی است نه امکان‌پذیر که انزوا حاصل شود و نمی‌توان کشور را از جهان جدا کرد. کلید حل معضلات تدبیر است، بنابراین دولت ایران می‌تواند با دنیای بیرون تعامل کند، حتی در زمینه هسته‌ای که یکی از حساس‌برانگیزترین و پرچالشترین مباحث سیاست خارجی ایران در دهه گذشته بوده است (روحانی، ۱۳۹۲).

حسن روحانی و تمامی افراد مهم دیگر در فرایند تصمیم‌گیری هسته‌ای در کابینه وی، بر اساس ادراکات خود از محیط بیرونی و باورهای شخصی در تلاشند تا با برقراری تعادل و توازن میان تقابل بازدارنده، به عنوان دال مرکزی گفتمان ستیزش و تسلیم بازنده به عنوان دال مرکزی گفتمان سازش، تعامل سازنده را به عنوان دال مرکزی گفتمان اعتدال تعیین و هژمون نمایند (دهقانی‌فیرزآبادی و عطایی، ۱۳۹۳: ۱۷). روحانی در یکی از سخنرانی‌های خود بیان می‌کند که: ضروری می‌دانم در زمینه سیاست خارجی و مسئله هسته‌ای نکاتی را به عرض ملت ایران برسانم. سیاست دولت در زمینه مسائل خارجی و از جمله مسئله هسته‌ای، سیاست اعتدال است، یعنی نه تسلیم و سازش و نه تقابل و درگیری (روحانی، ۱۳۹۲/۱۱/۲۲).

دال مرکزی گفتمان اعتدال

تحولات گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی و برخی تغییرات در فرهنگ سیاسی نخبگان این مقطع نشان می‌داد که رئیس‌جمهوری روحانی و تیم وی در قالب نظام معنایی و فرهنگ سیاسی‌ای کار می‌کردند که تلاش می‌کرد مصالح نظام اسلامی و منافع ملی ایران را در یک راستا قرار دهد هر دو را هم‌زمان تأمین کند تا از این طریق هم تهدیدات و فشارهای جهانی و بین‌المللی و منطقه‌ای بر ایران کاسته شود و هم فضای حیاتی آن در مبادلات و معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی تقویت شود. به اعتقاد روحانی توسعه اقتصادی و منزلت سیاسی جز با تعامل سازنده با نظام بین‌الملل به دست نمی‌آید؛ وضعیتی که بر پایه منافع مشترک و احترام متقابل و قبول هنجارهای بین‌الملل قابل حصول است: «گاه پیروزی در سایه انزوا به دست نمی‌آید، در سایه تعامل به دست می‌آید؛ البته که تعامل باید سازنده باشد؛ موثر باشد؛ استقلال باشد اجرای خواست مردم باشد» (روحانی در جلسه هیئت دولت، ۱۳۹۲/۸/۱۲). به عبارتی، روحانی پیروزی و تثبیت موقعیت و حقوق سیاسی و هسته‌ای را در سایه تعامل و تبادل سازنده و متقابل سیاسی و اقتصادی قابل حصول می‌داند و انزوای ناشی از فرهنگ سیاسی انقلابی‌گری در گفتمان اصول‌گرایی دوره قبلی را مضر به حال مصالح دولت اسلامی و منافع ملی ایران قلمداد می‌کند.

به باور روحانی از طریق تعامل سازنده با جهان اعتماد سازی، تنش‌زدایی بهبود چهره و تصویر ایران و به خصوص از طریق کسب اعتبار متوان ایران را نه به عنوان یک پدیده امنیتی و تهدید را بلکه به عنوان کشوری صلح طلب اقتصادی و فرهنگی معرفی نمود. از نگاه روحانی موضوع هسته‌ای یک موضوع در کنار منافع دیگر کشور است؛ نه موضوعی بر فراز منافع و موضوعات دیگر. به عبارت بهتر، مسئله هسته‌ای در تعامل و کنار سایر منافع ملی ایران از جمله منافع اقتصادی و ضرورت‌های داخلی و خارجی باید لحاظ شود و طبیعتاً انتظار این است که موضوع هسته‌ای به گونه‌ای پیش برود که نه به یک پاشنه آشیل برای فشار خارجی بر ایران بلکه به یک مزیت ملی تبدیل شود.

در مجموع، رویکرد اعتدال در سیاست خارجی در نقطه مقابل رویکرد انقلابی و تقابلی تعریف می‌شود به این معنی که سیاست خارجی در قالب قواعد و هنجارهای پذیرفته شده بین‌المللی تعریف می‌شود که رویکردهای تقابلی و آرمان‌گرایانه انقلابی را بر نمی‌تابد. این دال و جایگاه معنابخشی محوری‌اش می‌بایست با جذب و مفصل‌بندی عناصری دیگر از حوزه گفتمانی پیرامونش، چه عرفی و چه ایدئولوژی نظام سیاسی، به حیات خود و کنش‌گری‌اش ادامه دهد. مهم‌ترین دال‌های شناور جذب‌شده در این گفتمان را می‌توان در عناصر زیر دانست.

ایدئولوژیک‌گرایی اعتدالی

در گفتمان اعتدالی روحانی در مقایسه با سایر گفتمان‌های انقلاب اسلامی، سعی شد تفسیرهای ملایم‌تری در خصوص موضوعات و مسائل ایدئولوژیک ارائه شود. در این برداشت، ضمن تلاش برای توازن میان اهداف واقع‌گرایانه و آرمانی، از بزرگ‌نمایی و ایدئولوژیک‌نمودن مسائل پرهیز می‌شود و منافع ملی پررنگ‌تر می‌نماید. چراکه عنصر ایدئولوژیک‌گرایی اعتدالی، ایجاب می‌کند میان هر دو جنبه واقع‌گرایانه و آرمان‌گرایانه یا میان اهداف ملی و ایدئولوژیکی جمهوری اسلامی توازن رعایت شود (کریمی، ۱۳۹۲: ۷۷).

در این دیدگاه، ارزش‌های اسلامی و اخلاقی و ماهیت ایدئولوژیک دولت و تعهد دولت در شکوفا کردن اخلاق اسلامی و تحقق احکام اسلامی مؤکدند. اما در عین حال از بزرگ‌نمایی و پررنگ کردن آرمان‌ها و ایدئولوژیک ساختن مسائل خودداری می‌شود.

واقع‌بینی و توازن میان منافع ملی و فراملی

واقع‌گرایی موجب حاشیه‌نشینی کامل عناصر آرمانی در سیاست خارجی و مذاکرات هسته‌ای نمی‌شد، بلکه این آرمان‌ها مکمل سیاست واقع‌بینانه هستند و اصولاً باید بر مبنای واقعیت‌های داخلی و خارجی به صورت توأمان مدنظر قرار گیرند. «برقراری نوعی توازن بین واقع‌گرایی و آرمان‌گرایی در سیاست خارجی، به معنی پرهیز از ایدئولوژیکی نمودن مسائل و برقراری تعادل میان اهداف ملی و فراملی است. چراکه ماهیت اسلامی نظام جمهوری اسلامی ایران ایجاب می‌کند که در سیاست خارجی مصالح اسلامی و فراملی در کنار منافع ملی توأمان و همزمان پیگیری شوند. حفظ توازن و تعادل بین مصالح اسلامی و منافع ملی یکی از مختصات گفتمان اعتدال در سیاست خارجی است» (دهقانی فیروزآبادی، ۳۱ تیرماه ۱۳۹۲).

دیپلماسی برد - برد

بازی یا دیپلماسی برد برد یکی از شیوه‌های اساسی در مذاکرات دیپلماتیک برای طرف‌ها به منظور چانه‌زنی جهت کسب بیشترین امتیازات است که در مقابل بازی با حاصل جمع صفر قرار دارد که برد یک طرف متضمن باخت طرف دیگر است. در رویکرد برد - برد، بازی و تعامل با حاصل جمع مثبت دنبال می‌شود و هر دو طرف توافق می‌کنند که در عین اینکه امتیازاتی را کسب می‌کنند امتیازاتی را نیز به رقیب خود بدهند (Karlin, 2016: 34). دولت روحانی با شناخت موقعیت جمهوری اسلامی ایران در صحنه بین‌المللی و در شرایطی که برنامه هسته‌ای به یکی از چالشی‌ترین بحران‌های بین‌المللی در سیاست خارجی شده بود کوشید تا با طرح این دیپلماسی اوضاع را به نحو مطلوبی در راستای منافع ملی مدیریت کند. از نظر وی دیپلماسی برد برد در موضوع مذاکرات هسته‌ای به این معنی است که طرف مذاکره به حقوق قانونی صلح‌آمیز هسته‌ای ایران اذعان داشته و از سوی دیگر ایران نیز اعتماد لازم به طرف‌های مذاکره‌ای برای صلح‌آمیز بودن این فعالیت‌ها را بدهد (روحانی، ۲۹ شهریور ۱۳۹۲).

شکستن فضای بی‌اعتمادی میان ایران و کشورهای اروپایی و غربی و خنثی کردن تبلیغات ضد ایرانی و ایران‌هراسی در منطقه از جمله اهداف این رویکرد به شمار می‌آید با توجه به این شناخت روحانی از همان ابتدای شروع مذاکرات هسته‌ای بر دیپلماسی برد برد به عنوان رویکرد اساسی ایران در مذاکرات هسته‌ای تاکید کرد و با اعلام پای بندی به این سیاست در مذاکرات هسته‌ای با غرب و اروپا گشایش و تحول اساسی ایجاد کرد (روحانی، ۱۹ شهریور ۱۳۹۲). چنین رویکردی بود که طرف‌های اروپایی را به پذیرش مذاکرات سخت برای حل مشکلات مربوط به پرونده هسته‌ای ایران ترغیب کرد. به این ترتیب رویکرد دولت در پرونده هسته‌ای با اعلام سیاست نرمش قهرمانانه شروع شد و در قالب رایزنی‌ها و مذاکرات فشرده ایران و گروه ۵+۱ ادامه یافت.

پرهیز از تقابل با ساختارهای نظام بین‌الملل

در گفتمان دولت اعتدال‌گرای روحانی دولت از هر گونه تهاجمی به ساختارهای فعلی نظام بین‌الملل از جمله سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی خودداری می‌کند اما سعی دارد از طریق همراه کردن دیگران و با استفاده از ابزارهایی مانند توسعه همه‌جانبه روابط با بازیگران بزرگ، چندجانبه‌گرایی و مقابله نرم با هژمونی‌گری به اصلاح نظام کنونی مبادرت ورزد (محمودخانی، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۲). فشارهای ساختاری ناشی از تحریم‌ها و قطعنامه‌های صادر شده علیه ایران توسط شورای حکام شورای امنیت سازمان ملل و اتحادیه اروپا و تهدیدات نظامی رهبران دولت‌های غربی علیه ایران، از جمله متغیرهای ساختاری در شکل‌گیری این رویکرد دولت یازدهم به شمار می‌آیند (رسولی‌ثانی‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۱۰).

روحانی معتقد بود در چنین فضایی عمده مشکلات کشور ناشی از عدم رابطه مناسب با جامعه بین‌المللی و سایر کشورها است و راه برون رفت از تهدیدات و رفع سایه جنگ در تعامل سازنده و حل و فصل اختلافات با مذاکره و دیپلماسی است. بر این اساس با همه کشورها حتی دشمن هم می‌توان مذاکره کرد. با این نگرش، وی در حاشیه نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد با اوباما تلفیقی صحبت کرد و تابوی چند دهه ممنوعیت مذاکره و رابطه با آمریکا را شکست. همچنین با اشاره به تبعیت اروپایی‌ها از سیاست‌های آمریکا، به‌ویژه در بحث هسته‌ای، تاکید کرد حتی اگر لازم باشد با آمریکا هم مذاکره می‌کند و چه بسا مذاکره با آمریکا راحت‌تر از مذاکره با اروپا است. آمریکایی‌ها کدخدای ده هستند و با کدخدا بستن راحت‌تر است (روحانی، دیپلماسی ایرانی ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۲).

تعامل‌گرایی منفعت‌محور سازنده و تنش‌زدایی

تعامل سازنده یکی از عناصر کانونی و محوری گفتمان اعتدال در سیاست خارجی است که می‌توان آن را تعامل متوازن و متعادل در حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف سیاست خارجی و در نوع روابط با کشورها در مناطق جغرافیایی مختلف بر اساس تأثیر و جایگاه آن‌ها در سیاست بین‌الملل دانست.

دولت تلاش می‌کند با رویکرد تنش‌زدایی و تعامل سازنده با کشورهای منطقه. جهان امنیت ملی و پیرامونی خود را گسترش دهد. در این میان تنها راه تعامل گفت و گو از جایگاه برابر اعتمادسازی متقابل و احترام دوجانبه است که مبنای روابط با سایر کشورها، از جمله با اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهد (روحانی، ۱۳ مرداد ۱۳). بر این مبنا در حوزه سیاست خارجی رهیافت‌های افراطی و تقابلی کنار گذاشته شد و اساس کار تقویت تنش‌زدایی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با دیگر کشورها عنوان شد. مهم‌ترین جنبه‌های این رویکرد را می‌توان دوری از تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و لزوم برقراری ارتباط پیگیری دیپلماسی برد برد رعایت احترام متقابل تدبیر و اعتدال در سیاست خارجی ضرورت پرهیز از درگیری ایدئولوژیکی، ضرورت حفظ بازدارندگی، آمادگی عملی جهت هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و پذیرش کثرت‌گرایی سیاسی و اقتصادی دانست (خسروی باب اناری، ۱۳۹۶: ۴۹).

در حوزه هسته‌ای، امضای توافقنامه "طرح اقدام مشترک" و تداوم مذاکرات هسته‌ای تا رسیدن به یک توافق جامع هسته‌ای، نمونه بارزی از خط و مشی اعتدال و پرهیز از تندروی‌ها در سیاست خارجی است. به‌طور کلی، از نظر دولت اعتدال، مذاکره و احتمالاً توافق با آمریکا می‌تواند ظرفیت چانه‌زنی و اعتماد سازی ایران را در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی افزایش داده و زمینه لازم را برای تعامل سازنده با سایر کشورهای غربی بر پایه منافع مشترک ایجاد نماید (محمودنیا، ۱۳۹۴: ۱۹۶-۱۹۷). دولت اعتدال با طرح ایده "جهان‌عاری از خشونت و افراطی‌گری" در ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۳ در شصت و هشتمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل تلاش کرد تا هویت صلح‌آمیزی را از خود به جامعه بین‌المللی معرفی کند.

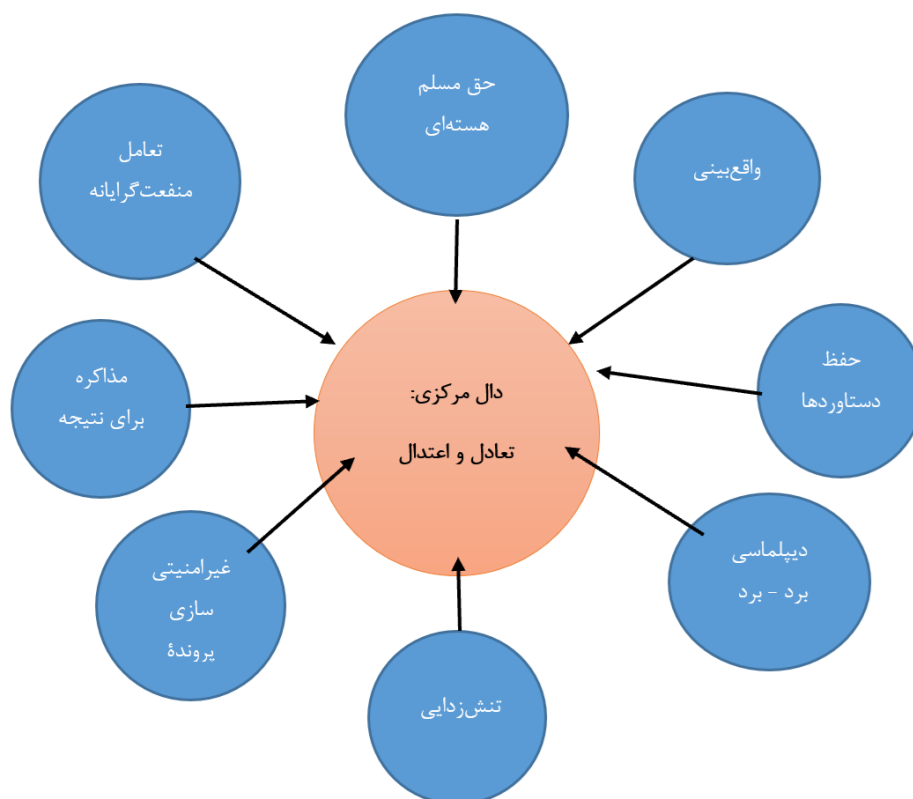
نرمش نسبی در مسئله هسته‌ای

شیوه انعطافی روحانی در شروع مذاکرات تغییری اساسی در رویکردهای اتحادیه از گزینه‌های سخت‌گیرانه تحریمی و فشار و تهدید به سمت گزینه مذاکره و تحریم ایجاد کرد. اتحادیه اروپا با چرخشی در مواضع، قبلی بر دیپلماسی مذاکره با ایران جهت رفع نگرانی‌های بین‌المللی تاکید کرد. این تغییر مواضع تا حدی بود که برخی از مقامات اتحادیه حتی از برخورداری ایران از انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای که قبلاً خط قرمز غرب و اروپا در مقابل ایران بود سخن گفتند (خلیلی، ۱۳۹۳: ۱۴۳). اتحادیه اروپا با مشاهده تغییر رویکرد دولت ایران به سمت رویکردهای تعاملی، از آن استقبال کرد و از ادامه مذاکرات و دستیابی به توافق هسته‌ای برجام حمایت کرد.

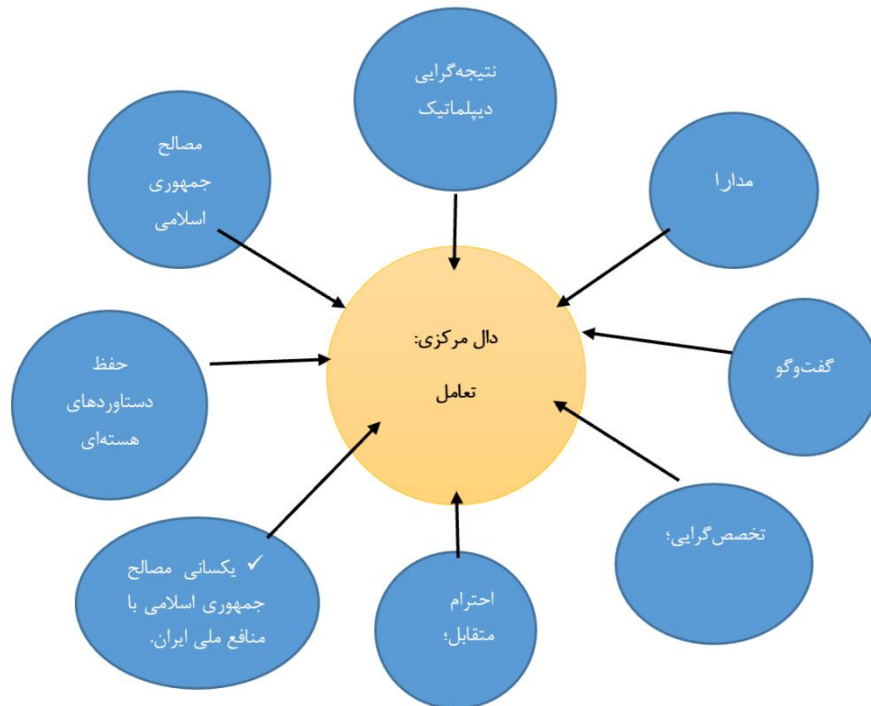
غیرامنیتی‌سازی پرونده هسته‌ای

در دولت روحانی، بازنمایی پرونده هسته‌ای در قالب یک موضوع غیرامنیتی بر اساس سه تاکتیک صورت گرفت. نخست تاکتیک رفتاری از طریق مذاکره و اتخاذ رویکرد آشتی‌جویانه، دوم تاکتیک گفتاری از طریق اصلاح بازنمودها و لحن گفتاری در سیاست خارجی و نهایتاً تاکتیک عملی با اتخاذ رویکردهای عملیاتی و دیپلماسی نتیجه‌بخش نتیجه این سه تغییر تاکتیکی، به حاشیه رانده شدن دال «انرژی هسته‌ای حق مسلم ماست» و برجسته شدن دال «انرژی هسته‌ای آرمان نیست» بود. درواقع روحانی با این اقدام سطح دسترسی ایران به انرژی هسته‌ای را در عرض دیگر دسترسی‌های ملت قرار داد. این گفته روحانی که سانتریفیوژ باید بچرخد اما چرخ زندگی مردم نیز باید بچرخد، حاکی از این جابه‌جایی دال‌ها در گفتمان اعتدال و بازنمایی سیاسی پرونده هسته‌ای بود (علیپوریان و نوری اصل، ۱۳۹۳: ۱۰۱).

شکل ۳. شمایل کلی صورت‌بندی گفتمان و فرهنگ سیاسی اعتدال

شکل ۴. شمای کلی عناصر تشکیل‌دهنده فرهنگ سیاسی برآمده از گفتمان اعتدال‌گرایی در سیاست خارجی و پرونده هسته‌ای

نتیجه‌گیری

در دوره گفتمان اصول‌گرایی که با ریاست جمهوری احمدی‌نژاد همراه شد ما شاهد ظهور برنامه هسته‌ای به مثابه یک گفتمان فراگیر و عمومیت یافته هستیم که در متن سیاست خارجی ایران قرار دارد. در این دوره موضوع هسته‌ای به گفتمانی غالب بدل شده بود که افق‌گشایی می‌کرد و مفاهیمی چون استکبارستیزی و حمایت از مستضعفان را که در زمان اصلاحات به حاشیه رفته بودند را در افق معنایی جدیدی فرا می‌خواند و معنا می‌کرد. گفتمان هسته‌ای این دوره به نظام معنایی که مبتنی بر دال مرکزی «مقاومت و تحمیل»، به دال‌های اصلی «عزت‌طلبی»، «پیشرفت»، «الگوسازی»، «عدالت‌طلبی»، «حق مسلم هسته‌ای»، «مذاکره عادلانه» و «دشمنی غرب» معنا می‌داد شکل داده بود؛ گفتمان هسته‌ای اصول‌گرایی توانست با ترکیبی از چهار الگوی «گفتمان پیشرفت و گفتمان دینی»، «گفتمان عدالت» و «گفتمان ملی‌گرایی» هژمونیک شود. اما ظهور ناسازه‌های گفتمان هسته‌ای زمینه افول این گفتمان در دوره احمدی‌نژاد را فراهم کرد. ناسازه‌هایی چون تحریم‌ها تشدید فشارهای اقتصادی بر مردم، نابه سامانی ساختار اقتصادی کشور و مشکلات ناشی از مدیریت تهاجمی پرونده هسته‌ای، شرایطی را فراهم کرد که عناصر هژمونیک ساز گفتمان هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد رنگ باختند و منجر به افول این گفتمان شدند.

در دوره بعدی، گفتمان حاکم بر سیاست خارجی، توسط دولت یازدهم ج.ا.ایران می‌باشد که از سوی سازندگان آن، به نام گفتمان اعتدال نام گرفته است. حاکمیت این گفتمان را نباید به مثابه گسست گفتمانی در سیاست خارجی ایران تلقی کرد، زیرا این گفتمان در عین افتراق و تفاوت‌ها با سایر خرده‌گفتمان‌های پیشین در سیاست خارجی این کشور نقاط مشترک زیادی نیز با دولت پیشین دارد. سازندگان این گفتمان معتقدند که گفتمان اعتدال می‌تواند سرآغاز فصل جدیدی از دیپلماسی فعال و تعاملی برای برطرف شدن سوء تفاهم‌ها و ایجاد فرصت‌های جدید به شمار آید. خردگرایی در سیاست خارجی، به عنوان یکی از ستون‌های این گفتمان تلقی شده که بر مبنای اصل بنیادین تحلیل هزینه - فایده و بهره‌گیری از اصل تفکیک امور از یکدیگر استوار است. بر این اساس، قائلان این گفتمان معتقدند که از این طریق می‌توانند ضمن خروج از بن‌بست‌های سیاسی، چهره‌ای جدید از کشور ایران را در روابط بین‌المللی پدیدار کنند تا با کاستن از هزینه‌ها، بیشینه‌سازی منافع ملی صورت گیرد. سیاست خارجی اعتدالی مدعی برقراری توازن میان واقع‌گرایی و آرمان‌گرایی

است. آرمان‌هایی از جمله حضور قدرتمند در منطقه و جهان و حفظ منافع اسلامی، ملی و انقلابی ایران در کنار پذیرش نقش سایر بازیگران منطقه ای و بین‌المللی اصلی‌ترین چارچوب تنظیم این سیاست هاست.

از لحاظ مختصات فرهنگ سیاسی که در بین نخبگان این دو گفتمان بررسی شد، چه در شکل رفتارها و کنش‌ها و چه در محتوای آن‌ها، در دوره اصول‌گرایی هرچند که شخص رئیس‌جمهور و برخی اطرافیان کوشیدند تا ساختار این گفتمان سیاسی را بشکنند و عناصر فرهنگی آن را نیز به نحوی متفاوت بازتفسیر کنند تا از این رهگذر به نیروی سیاسی جدید و مستقلی از کلیت اصول‌گرایی و نواصول‌گرایی تبدیل شوند، اما به دلیل فقدان پایگاه اجتماعی و اتصال مستقیم به ارکان ثابت قدرت هرگز موفق نشدند تا رویکرد جدیدی را، چه در سیاست داخلی و چه سیاسی خارجی، به نیروهای موجود در صحنه سیاسی ایران بیافزایند. در مجموع، گفتمان اصول‌گرایی و عناصر فرهنگی موجب توقف روند حل بحران هسته‌ای و حتی تشدید آن می‌شد؛ در حالی که گفتمان اعتدالی در مسیر کاهش تنش شدت بحران حرکت نمود.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده اول: تهیه و آماده سازی نمونه ها، انجام آزمایش و گردآوری داده ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش نویس مقاله.

نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

نویسنده سوم: مشاوره پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- احمدی‌نژاد، محمود. (۱۳۸۵). «دستیابی ایران به چرخه‌ی تولید سوخت هسته‌ای؛ متن کامل سخنان احمدی‌نژاد در اعلام دستیابی ایران به چرخه سوخت هسته‌ای»، وبگاه تبیان: <https://article.tebyan.net/16935>
- اشرفی، اکبر و قیاسیان، سید بابک. (۱۳۹۲). «بررسی دیپلماسی عمومی در سیاست دولت‌های هشتم و نهم»، *فصلنامه سپهر سیاست*، (۱۱)، ۵۴-۹.
- تاجیک، محمدرضا. (۱۳۷۷). «نظریه گفتمان»، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۲.
- توحیدفام، محمد. (۱۳۹۷). حکمرانی خوب و نظام تامین اجتماعی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- توحیدفام، محمد و حسینیان امیری، مرضیه. (تابستان ۱۳۸۸). «تلفیق کنش و ساختار در اندیشه گیدنز، بورديو و هابرماس و تاثیر آن بر جامعه شناسی سیاسی جدید»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۴(۱۵).
- حداد، غلامرضا. (۱۳۹۴). «ساختار معنایی نواصول‌گرایان و سیاست‌خارجی جمهوری اسلامی (۱۳۸۴=۱۳۹۲)»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، (۳) ۱۰، ۴۱-۱۱۲.
- خسروی باب اناری، ملک تاج. (۱۳۹۶). رویکرد سیاست‌خارجی دولت یازدهم نسبت به نظم و امنیت منطقه خاورمیانه»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، (۱۰) ۳۹، ۳۱-۵۸.
- خلیلی، رضا. (۱۳۹۳). انتخابات ریاست‌جمهوری یازدهم و چشم‌انداز برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران *فصلنامه مطالعات راهبردی*، (۱۷) ۱، ۱۵۴-۱۲۱.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۹۳). گفتمان هسته‌ای دولت یازدهم، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، (۱۷) ۱، ۱۲۰-۹۲.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و ذبیحی، رضا. (۱۳۹۱). «تأثیر هویت اسلامی- انقلابی بر رفتار سیاست‌خارجی جمهوری اسلامی ایران در موضوع هسته‌ای (دوره خاتمی و احمدی‌نژاد)»، *فصلنامه علوم سیاسی*، (۱۵) ۱۵، ۷۵-۱۰۲.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۸۶). «گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور در سیاست‌خارجی دولت احمدی‌نژاد»، *مجله دانش سیاسی*، شماره ۵، بهار و تابستان، ۶۷-۹۸.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و مهدی عطائی. (۱۳۹۳). «گفتمان هسته‌ای دولت یازدهم»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، (۱) ۱۱، ۸۷-۱۲۰.
- رسولی ثانی آبادی، الهام. (۱۳۹۴). «رویکردهای چهارگانه تجزیه و تحلیل سیاست‌خارجی مورد دولت یازدهم»، *فصلنامه روابط خارجی* (۷) ۱، ۹۳-۱۱۹.
- روحانی، حسن. (۲۹ شهریور ۱۳۹۲). سایت ریاست جمهوری چرا ایران به دنبال تعامل سازنده است، قابل بازیابی در: <http://president.ir/fa/71343>
- روحانی، حسن. (۱۳ مرداد ۱۳۹۲). خبرگزاری ایرنا، سخنرانی در مراسم تحلیف، قابل بازیابی در: <http://www.irna.ir/fa/News/82745997>
- روحانی، حسن. (۱۹ شهریور ۱۳۹۲). خبرگزاری ایرنا قابل بازیابی در ۶ شهریور ۱۳۹۳: <http://www.irna.ir/fa/News/81290015>
- روحانی، حسن. (۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۲). دیپلماسی ایرانی سخنرانی در جمع دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف، قابل بازیابی در دیپلماسی ایرانی ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۲: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1916161>
- روحانی، حسن، (۸ تیرماه ۱۳۹۲). سخنرانی در همایش افق رسانه، پایگاه خبری تحلیلی انتخاب، قابل بازیابی در سایت <http://www.entekhab.ir/fa/news/119133/>
- روحانی، حسن. (۱۳۹۲). «رئیس‌جمهور: لغو تحریم‌ها ظرف شش ماه صورت می‌گیرد»، ۳ آذر، خبرگزاری ایلنا: <https://www.ilna.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%AF>
- روحانی، حسن. (۱۳۹۲). «ما از افراط‌گری و خودسری دور هستیم»، ۱۵ بهمن: www.isna.ir

- روحانی، حسن. (۱۳۹۲/۰۷/۳). «سخنان دکتر روحانی در شصت و هفتمین مجمع عمومی سازمان ملل متحد»، پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری: <http://president.ir/fa/71572>
- روشه، گی. (۱۳۸۹). *تغییرات اجتماعی*، ترجمه منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- سلطانی نژاد، احمد؛ زهرانی، مصطفی و شاپوری، مهدی. (۱۳۹۲). آمریکا و برنامه هسته‌ای ایران؛ استراتژی برچینش و ابزارهای آن، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۶(۱)، ۱۰۷-۱۴۸.
- سلیمانی، رضا. (۱۳۹۴). «استراتژی غیریت‌ساز با آمریکا در گفتمان‌های سیاست خارجی ایران بعد از انقلاب اسلامی»، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۴(۱۴)، ۲۳-۵۰.
- شهیدی، محمود. (۱۳۸۸). «نقش خاص‌گرایی‌ها در شکل‌گیری توافقات بین‌المللی در پرونده هسته‌ای ایران». *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۹، ۵۷-۷۷.
- علیپوریان، طهماسب و احد نوری اصل، ۱۳۹۳. «تحول یا تغییر گفتمانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: مقایسه سیاست خارجی دوران احمدی‌نژاد و روحانی». *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ۷(۲۵)، ۷۹-۱۰۸.
- کریمی، غلامرضا، (۱۳۹۲). بررسی گفتمان اعتدال محور دولت یازدهم بر مبنای واقع‌گرایی آرمان‌گرایانه همایش سیاست خارجی اعتدال‌گرا، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۲۱ اسفند، قابل‌بازایی در: www.profdoc.um.ac.ir/articles/a/1040817.pdf
- متقی، ابراهیم و آزرمی، علی. (۱۳۹۳). «گفتمان سیاست خارجی دهه چهارم انقلاب اسلامی تعامل‌گرای ضد نظام هژمونیک از منظر تئوری سازه‌انگاری»، *فصلنامه پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی*، سال سوم شماره ۱۲، پاییز.
- محمدنیا، مهدی. (۱۳۹۴). «بررسی تطبیقی سیاست خارجی دولت‌های اصول‌گرا و اعتدال»، *فصلنامه سیاست پژوهی*، ۱(۲)، ۱۷۵-۲۰۴.
- محمود خانی، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای گفتمان‌های سیاست خارجی دولت دهم و یازدهم و تاثیر آن بر امنیت منطقه خاورمیانه (۱۳۹۴-۱۳۸۴)، *فصلنامه سیاست خارجی*، ۲(۳۰)، ۳۵-۷.
- منوچهری، عباس. (۱۳۹۰). هیافت و روش در علوم سیاسی، تهران: سمت.
- نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۸۰). درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: سمت.
- هوارث، دیوید. (۱۳۷۷). «نظریه گفتمان»، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۲.
- یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپ. (۱۳۹۲). نظریه و روش در تحلیل گفتمان، تهران: نی

References

- Alipourian, T., & Noori Asl, A. (2014). Transformation or discursive change in Iran's foreign policy: Comparing Ahmadinejad and Rouhani administrations. *Political Studies Quarterly*, 7(25), 79–108. [In Persian].
- Almond, G. A., & Verba, S. (1965). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Boston: Little, Brown.
- Ashrafi, A., & Ghiasian, S. B. (2013). A study of public diplomacy in the policies of the eighth and ninth governments. *Sepehr-e Siasat Quarterly*, 1(1), 9–54. [In Persian].
- Dehghani Firoozabadi, S. J. (2007). Justice-oriented principlist discourse in the foreign policy of Ahmadinejad's government. *Political Knowledge Journal*, 5, 67–98. [In Persian].
- Dehghani Firoozabadi, S. J. (2008). Emancipating foreign policy: Critical theory and Islamic Republic of Iran's foreign policy. *The Iranian Journal of International Affairs*, 20(3).
- Dehghani Firoozabadi, S. J. (2014). The nuclear discourse of the eleventh government. *Strategic Studies Quarterly*, 17(1), 92–120. [In Persian].
- Dehghani Firoozabadi, S. J., & Ataei, M. (2014). The nuclear discourse of the eleventh government. *Strategic Studies Quarterly*, 11(1), 87–120. [In Persian].
- Dehghani Firoozabadi, S. J., & Zabihi, R. (2012). The impact of Islamic-revolutionary identity on foreign policy behavior of the Islamic Republic of Iran in the nuclear issue (Khatami and Ahmadinejad administrations). *Political Science Quarterly*, 15(59), 75–102. [In Persian].
- Ehteshami, A., & Mahjoob, Z. (2008). *Iran and the rise of its neoconservatives*. New York: I. B. Tauris.
- Haddad, Gh. (2015). Semantic structure of neo-principlists and the foreign policy of the Islamic Republic (2005–2013). *Political Science Research Quarterly*, 10(3), 41–112. [In Persian].
- Haji-Yousefi, A. M. (2010). Iran's foreign policy during Ahmadinejad: From confrontation to accommodation. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 9(2), 1–25.
- Howarth, D. (1998). Discourse theory. *Political Science Quarterly*, 2. [In Persian].
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2013). *Discourse analysis: Theory and method*. Tehran: Ney Publishing. [In Persian].
- Karimi, Gh. (2013). The moderation-focused discourse of the eleventh government based on idealistic realism. Conference on Moderate Foreign Policy, Institute for Political and International Studies. <http://www.profdoc.um.ac.ir/articles/a/1040817.pdf> [In Persian].
- Khalili, R. (2014). The eleventh presidential election and the outlook of Iran's nuclear program. *Strategic Studies Quarterly*, 17(1), 121–154. [In Persian].
- Khosravi Bab Anari, M. T. (2017). The foreign policy approach of the eleventh government toward order and security in the Middle East. *International Relations Studies Quarterly*, 39(10), 31–58. [In Persian].
- Mahmoudkhani, Z. (2016). Comparative analysis of the foreign policy discourses of the tenth and eleventh governments and their impact on Middle East security (2005–2015). *Foreign Policy Quarterly*, 30(2), 7–35. [In Persian].
- Manouchehri, A. (2011). *Method and approach in political science*. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Mohammadnia, M. (2015). Comparative study of the foreign policies of principlist and moderate governments. *Policy Research Quarterly*, 1(2), 175–204. [In Persian].
- Mottaghi, E., & Azarmi, A. (2014). Foreign policy discourse of the fourth decade of the Islamic Revolution: Interactionist anti-hegemonic approach based on constructivism. *Islamic Revolution Research Quarterly*, 3(12). [In Persian].

- Naji, K. (2008). *Ahmadinejad: The secret history of Iran's radical leader*. California: University of California Press.
- Naghibzadeh, A. (2001). *An introduction to political sociology*. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Ramazani, R. K. (2007). Iran's foreign policy: Independence, freedom, and the Islamic Republic. In A. Ehteshami & M. Zweiri (Eds.), *Iran's foreign policy: From Khatami to Ahmadinejad* (pp. 1–16). New York: Ithaca Press.
- Rasouli Sani Abadi, E. (2015). Four approaches to foreign policy analysis in the eleventh government. *Foreign Relations Quarterly*, 7(1), 93–119. [In Persian].
- Roche, G. (2010). *Social change* (M. Vosoughi, Trans.). Tehran: Ney Publishing. [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, August 4). Inauguration ceremony speech. IRNA News Agency. <http://www.irna.ir/fa/News/82745997> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, May 13). Speech at Sharif University of Technology. Iranian Diplomacy. <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1916161> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, June 29). Speech at the Media Horizon Conference. Entekhab News Agency. <http://www.entekhab.ir/fa/news/119133> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, September 10). IRNA News Agency. Retrieved September 2014 from <http://www.irna.ir/fa/News/81290015> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, September 20). Why Iran seeks constructive engagement. [President.ir](http://president.ir/fa/71341). <http://president.ir/fa/71341> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013, September 25). Speech at the 67th UN General Assembly. [President.ir](http://president.ir/fa/71572). <http://president.ir/fa/71572> [In Persian].
- Rouhani, H. (2013). President: Sanctions will be lifted within six months. ILNA News Agency. <https://www.ilna.ir> [In Persian].
- Rouhani, H. (2014). We distance ourselves from extremism and lawlessness. ISNA News Agency. www.isna.ir [In Persian].
- Shahidi, M. (2009). The role of particularism in forming international agreements regarding Iran's nuclear case. *Political and International Approaches Quarterly*, 19, 57–77. [In Persian].
- Soltani-Nejad, A., Zehrani, M., & Shapouri, M. (2013). The United States and Iran's nuclear program: The dismantlement strategy and its tools. *Strategic Studies Quarterly*, 16(1), 107–148. [In Persian].
- Soltaninejad, A., & Shapouri, M. (2013). Iran and America: Negative cycle and continuation of nuclear conflict. *Journal of Foreign Relations*, 5(1), 105–132.
- Soleimani, R. (2015). Othering strategy toward the United States in Iran's post-revolution foreign policy discourses. *Islamic Revolution Studies Quarterly*, 4(14), 23–50. [In Persian].
- Tajik, M. R. (1998). Discourse theory. *Political Science Quarterly*, 2. [In Persian].
- Tavana, M. A., Rahmani, T., & Eslami, H. (2014). Analysis of Ahmadinejad government's foreign policy according to the critical theory of international relations. *International Journal of Political Science*, 4(8), 55–71.
- Tohidfam, M. (2018). *Good governance and the social security system*. Tehran: Elmi va Farhangi Publishing. [In Persian].
- Tohidfam, M., & Hosseinian Amiri, M. (2009). Integration of agency and structure in the thought of Giddens, Bourdieu, and Habermas and its impact on new political sociology. *Political Science Research Quarterly*, 4(15). [In Persian].